

ДУХОВНА І НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ОГІЄНКА

УДК 811.161.2'373.45

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.300-304

Н. В. Гудима

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

КОМУНІКАТИВНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ЙОГО УСПІШНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті йдеться про основні напрями дослідження проблеми структурних компонентів комунікативної компетентності. Проаналізовано різні підходи до розробки структури комунікативної компетентності. З'ясовано, що в сучасних дослідженнях переважає виокремлення базових структурних компонентів, таких як: комунікативні знання, комунікативні здібності та комунікативні вміння. Комунікативні знання трактують як знання про спілкування, його різновиди, фази, закономірності розвитку, знання про існування комунікативних методів та прийомів; знання про ефективні методи спілкування щодо різних людей та різних ситуацій; знання про ступінь розвинутоності в конкретної особистості тих чи тих комунікативних умінь; знання комунікативних методів, які найбільш ефективні для забезпечення особистісного спілкування, а також неефективних методів. Комунікативні здібності розглядають у двох аспектах: як природна обдарованість людини у спілкуванні та як комунікативна продуктивність. Обґрунтовано структуру педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів, що передбачає такі компоненти: когнітивний, мотиваційний, мовний, сенситивний, стратегічний та соціокультурний. Подано стислі характеристики цих компонентів.

Ключові слова: комунікація, компетентність, компетенція, структура, структура педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкових класів, напрями, компоненти, культура, конотація.

*Мова – це наша національна ознака,
в мові – наша культура, сутність нашої свідомості.*

Іван Огієнко

Динаміка розвитку сучасного суспільства висуває нові вимоги до освітніх технологій формування професійної компетентності майбутнього вчителя початкової школи. Відповідно до цих вимог сучасний учитель початкових класів має володіти комунікативною компетентністю, яка є важливим чинником формування його професійного рівня, зокрема успішної професійної діяльності.

Проблема формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців достатньо широко висвітлена в працях Н. Волкової, Ю. Смелянова, В. Захарова, І. Зимньої, Н. Кузьміної, К. Лесик, С. Петрушина, Л. Петровської, Є. Прозорова, О. Сидоренка, В. Семиченко, Л. Ткаченко, Л. Філатової та інших. Грунтовні дослідження в цій галузі здійснили й представники зарубіжних наукових шкіл, зокрема Л. Бахман, М. Кенел, В. Кулах, А. Палмер, М. Свейнта, Б. Шпітсберг та інші. І. Огієнко в процесі формування комунікативної компетентності педагога великого значення надавав слову вчителя, культурі його мовлення. Однак, постійно з'являються нові напрями досліджень комунікації, які потребують уточнень або нових підходів до вирішення вже дослідженого.

Метою статті є аналіз мовлення педагога як інструмента його професійної діяльності у світлі ідей Івана Огієнка; визначення структури комунікативної компетентності вчителя початкової школи.

Мовлення вчителя – це інструмент його професійної діяльності, складова педагогічної майстерності. За низки умов мовлення вчителя може бути інструментом його успішної професійної діяльності. Зокрема, професійне мовлення вчителя має відповідати вимогам культури мови. Це показник його освіченості, інтелігентності, загальної культури [4].

Професійне мовлення вчителя початкової школи, як стверджував І. Огієнко, повинно здійснювати інтелектуальний, емоційно-вольовий і моральний вплив на учнів. Слова вчителя мають нести в собі енергію його почуттів, переживань. У деяких ситуаціях мовлення вчителя повинно бути засобом збудження активності учнів (пізнавальної), в інших – засобом гальмування їхніх психічних реакцій (зняття негативних емоцій). Слово справжнього вчителя викликає в учнів відповідні почуття, навіть, переконує. Тому вчитель у спілкуванні з учнями має орієнтувати себе на цілеспрямований добір мовних і мовленнєвих засобів [3].

Професійне мовлення вчителя повинно бути спрямованим на молодших школярів (наявність власного ставлення до того, про що йдеться, щирість слів учителя, вміння будувати свій монолог як діалог з учнями, як пряме звертання до їх почуттів, розуму). Педагог-майстер завжди буде своє мовлення, передбачаючи можливу реакцію учнів на свої слова, навіть на тон, голос, яким вони будуть сказані.

Обов'язковою передумовою ефективності професійного мовлення вчителя є володіння ним технікою мовлення. Компоненти техніки мовлення створюють імідж людини, дають змогу виявити психічну індивідуальність людини, визначити її емоційний стан. Володіння технікою мовлення є не лише елементом культури педагогічної діяльності вчителя, а й передумовою позитивно-го сприйняття його учнями, батьками, колегами [1].

Варто застосовувати, на думку І. Огієнка, такі вправи на розвиток умінь виразного мовлення: аналізувати зразки виразної розповіді майбутнього вчителя, визначати засоби виразності, прогнозувати педагогічний ефект виразного мовлення; моделювати техніку створення словесних образів під час педагогічної розповіді; розробляти партитуру тексту, визначати ритміко-інтонаційний малюнок своєї розповіді; конструювати і виконувати словесну дію під час педагогічного спілкування; оволодіти інтонаційними фігурами різних розділових знаків [3].

Для успішного формування мовленнєвої культури майбутнім учителям початкової школи, на наш погляд, необхідно:

- виробляти у собі потребу і звичку в постійному навчанні і підвищенні рівня мовленнєвої культури. Особливу увагу при цьому слід приділяти питанням правильності і чистоти мови. Велике значення тут має робота з тлумач-

ними лексичними словниками, словниками із літературного словотворення, слововживання, наголошення, сполучуваності, правопису;

- розвивати самоконтроль та уміння виразного мовлення. Тому треба орієнтуватися на молодших школярів;
- розвивати самоконтроль, комунікативні уміння, соціальні установки і спілкуванні. У процесі професійного самовиховання важливо не лише розібратися в питаннях техніки комунікації, а й з'ясувати свою соціальну позицію у спілкуванні.

Продуктивна мовленнєва комунікація вчителя, на думку І. Огієнка, передбачає також розвиток спеціальних здібностей: соціально-перцептивних, вольового впливу, здатності до ідентифікації, саморегуляції, навіювання, керування своїм психічним станом у спілкуванні [4].

Передумовою вдосконалення професійно-педагогічного мовлення майбутнього вчителя є також розвиток його психофізичних особливостей, насамперед уваги, асоціативної та образної пам'яті.

Отже, вчитель має досконало володіти мовою, її виразними можливостями, систематично вдосконалювати техніку і культуру мовлення.

Комунікативна компетентність трактується нами як обізнаність у галузі встановлення і підтримки контактів зі співрозмовником, полягає в реалізації умінь викликати інтерес до інформації, що передається, правильно використовувати вербальні і невербальні засоби мови з метою забезпечення ефективності спілкування, обирати тактику і стратегію спілкування [2].

Досліджуючи компоненти комунікативної компетенції як складової професійної діяльності сучасного вчителя початкової школи, Н. Волкова та С. Петрушин виокремлюють такі: когнітивні (орієнтованість, психологічні знання і перцептивні здібності); виконавські (уміння, навички) та емоційні (соціальні установки, досвід, система уявлень, ставлення особистості) [2]. До компонентів комунікативної компетентності за Н. Кузьміною входять: – теоретичний блок – знання в галузі міжособистісної взаємодії; – практичний блок – комунікативні уміння; – особистісний блок – комунікативні властивості і якості особистості, необхідні для встановлення міжособистісної взаємодії [2].

Як бачимо, низка науковців до структури комунікативної компетентності відносять такі елементи: комунікативні знання (про спілкування, його різновиди, фази, закономірності розвитку; про наявність комунікативних методів та прийомів; про ефективні методи спілкування щодо різних людей та різних ситуацій; про ступінь розвинутості у конкретної особистості тих чи тих комунікативних умінь), комунікативні здібності (природна обдарованість людини у спілкуванні та комунікативна продуктивність) та комунікативні вміння.

У структурі комунікативної компетентності сучасного вчителя початкової школи виокремлюємо чотири компоненти: мотиваційний, аксіологічний, інформаційно-змістовий та операційно-діяльнісний.

Мотиваційний компонент відображає орієнтувальні характеристики комунікативної компетентності та знаходить своє відображення в потребах та цілях гуманістичної комунікативної взаємодії з учнями. Аксіологічний компонент представляє ціннісні орієнтації педагога, які виявляються в ставленні вчителя до педагогічної теорії, освітньої практики, особистості учня, власної особистості. Інформаційно-змістовий компонент комунікативної компетентності вчителя передбачає володіння вчителем певною системою знань. Операційно-діяльнісний компонент комунікативної компетентності вчителя складають система перцептивних, мовленнєвих, гностичних умінь та уміння управління комунікативним процесом [2].

Учитель початкової школи має знайти підхід до кожної дитини, з якою працює, налагодити стосунки та взаєморозуміння, викликати у неї повагу та готовність слухати і приймати інформацію, цінності, життєві принципи, ідеали. І в кожного вихованця своя, неповторна індивідуальність, що вимагає від учителя гнучкості, мобільності, вміння своєчасно зреагувати на зміни, правильно дібрати способи взаємодії з дитиною. Тому педагог постійно змінюється, разом з учнями, з кожним шкільним днем. І чим краще він обізнаний з психологічними закономірностями розвитку дитини, тим на вищому рівні зможе продемонструвати комунікативну компетентність.

Працюючи з класом, учитель вибудовує такі лінії комунікативної взаємодії: з кожним окремим учнем, з класним колективом, з колективом через актив, з учнем через колектив. І у повсякденному житті ці лінії переплітаються, взаємодіють, функціонують як одне ціле.

Виокремимо такі компоненти педагогічної комунікативної компетентності вчителя початкової школи:

- когнітивний (знання у галузі психології спілкування та перцептивні здібності);
- мотиваційний (прагнення до удосконалення комунікативних умінь та надбання комунікативних знань, інтерес до професії вчителя, гуманістична настанова на спілкування);
- мовний (знання про мову та мовні засоби, а також уміння застосовувати ці знання з метою ефективного спілкування);
- сенситивний (підвищена чутливість учителя до педагогічних подій, наявність емпатії та особливої уваги до партнера зі спілкування);
- стратегічний (здатність ефективно брати участь у спілкуванні і, залежно від умов, обирати для цього правильну стратегію спілкування, а також адекватну стратегію для підвищення ефективності комунікації);
- соціокультурний (організація спілкування відповідно до соціокультурних норм). Тільки поєднання окреслених компонентів педагогічної комунікативної компетентності, на нашу думку, дозволить вчителю початкової школи здійснити ефективний освітній процес, організувати ефективне спілкування, вирішувати педагогічні конфлікти та уникати загроз комунікації.

Отже, вчитель початкової школи повинен не тільки досконало знати свій предмет, володіти методичним знаннями, знати психологічні особливості розвитку дитини, характеризуватися загальною ерудицією, високою моральною культурою, а й бути комунікабельною особистістю, до якої б тягнулися діти, з якою б хотіли спілкуватися, разом проводити час, взаємодіяти, до якої на зустріч радо б поспішали до школи. Комунікативна компетентність педагога, майстерність ділового та міжособистісного спілкування є необхідним інструментом гуманізації освіти. Високих результатів у навчально-педагогічній діяльності може досягти лише той учитель, який вміє налагодити гарні стосунки з вихованцями, батьками, якому притаманні вміння зрозуміти іншого, спрямувати процес комунікації на досягнення педагогічних завдань.

Список використаних джерел:

1. Жулинський М. Людина праці і обов'язку. *Наука і суспільство*. 1990. №11. С. 23.
2. Максименко С.Д., Заброцький М.М. Технологія спілкування. Комунікативна компетентність учителя. Київ : Главник, 2005. 112 с.
3. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки. Жовква, 1836. 72 с.
4. Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу. Київ : Довіра, 1992. С. 142.

5. Сухомлинський В.О. Слово про слово. Слово вчителя у моральному вихованні. *Вибр. тв. в 5 т.* Київ, 1977. Т. 5.

The article analyses the main directions of research of the structural components of communicative authority.

Different approaches to the development of the structure of communicative competence have been singled out.

It has been found out that in modern studies the assignment of basic structural components such as: communicative knowledge, communicative abilities and communicative skills prevails. Communicative knowledge is interpreted as knowledge of communication, its varieties, phases, regularity of development, knowledge of the existence of communicative methods and techniques; knowledge about effective methods of communication with different people and different situations; knowledge of the degree of development of a particular personality of those or other communicative skills; knowledge of communicative methods that are most effective for providing personal communication, as well as ineffective methods. Communicative abilities are considered in two aspects: as the natural talent of a person in communication and as a communicative productivity.

The structure of pedagogical communicative authority of the elementary school teacher has been substantiated. It provides the following components: cognitive, motivational, linguistic, sensible, strategic and sociocultural. The condensed characteristics of these components are presented.

Key words: communication, authority, competence, structure, structure of pedagogical communicative authority of the elementary school teacher, directions, components, speech culture.

Отримано: 12.09.2018 р.

УДК 37(477)(092)«18»

DOI: 10.32626/2309-7086.2018-15-2.304-309

В. А. Гурський

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ТА ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ М. ПИРОВОГА НА ПОДІЛЛІ

У статті обґрунтовується актуальність необхідності глибокого вивчення та наукового аналізу історії освіти України. Зокрема, вітчизняних педагогічних персоналій. Аналізується творча спадщина та педагогічні погляди Миколи Івановича Пирогова в 50-70-х роках XIX століття. Погляди педагога-гуманіста на роль, значення та стан виховання, його характер і завдання у житті суспільства в цілому і кожної особистості зокрема.

Розглядається просвітницька діяльність М. Пирогова в селі Вишня на Поділлі. Зокрема, його вклад у розвиток громадської медицини, поширення валеологічних знань та зв'язок вченого з університетом св. Володимира та Товариством лікарів Подільської губернії.

Ключові слова: М. Пирогов, педагогічні погляди, освіта, виховання, «питання життя», просвітницька діяльність, Київський навчальний округ Поділля.

В умовах демократизації державотворення і гуманізації суспільства важливого значення набуває розвиток теоретичних досліджень процесів структуризації окремих галузей соціокультурних знань. Історія освіти, як науковий напрямок, потребує глибоких досліджень персоніфікованості педагогічної думки на різних етапах її розвитку.